

ЖОВТАН О. В.,

аспірант

кафедри кримінального процесу

(Національний університет «Одеська
юридична академія»)

УДК 343.1:347.965

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.51>**ДО ПИТАННЯ ЗАВДАНЬ ЗАХИСНИКА
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Стаття присвячена дослідженню завдань, які реалізовує захисник. В ході дослідження було встановлено, що завдання суб'єкта кримінального провадження – це визначені кримінальним процесуальним законодавством коло обов'язкових дій, що мають здійснюватися суб'єктом кримінального провадження на певному етапі окремої стадії кримінального провадження, зважаючи на кримінальні процесуальні повноваження або права та обов'язки суб'єкта, в контексті кримінальної процесуальної функції, яку він реалізує для досягнення загальних завдань кримінального провадження.

Також було визначено, що виокремлення завдань дозволяє більш конкретніше визначитись із особливостями процесуальної діяльності суб'єкта, його місцем та роллю у кримінальному провадженні, а також виокремити певні його особливості. В контексті завдань захисника, як суб'єкта кримінального провадження, визначено, що вони можуть бути чітко визначеними або обмеженими в договорі про захист, в залежності від обставин конкретного кримінального провадження, в якому захисник може брати участь. Крім того, у випадку участі декількох захисників їх завдання можуть бути розподілені в залежності від наявного досвіду, правової спеціалізації або ж з метою оптимізації роботи.

В статті зазначено, що в кримінальному провадженні захисник, за загальним правилом, реалізує наступні кримінальні процесуальні завдання: знайомити та роз'яснювати підозрюваному чи обвинуваченому його процесуальні права, свободи, інтереси, обов'язки та можливу відповідальність; сформулювати, ознайомити та отримати згоду підозрюваного чи обвинуваченого з обраним способом захисту; сприяти дотриманню прав, свобод і законних інтересів осіб, яких він захищає; перебувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого; з'ясувати або сприяти з'ясуванню обставин, які пом'якшують обвинувачення; з'ясувати або сприяти з'ясуванню обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення; з'ясування або сприяння у з'ясуванні обставин, які виключають кримінальну відповідальність підозрюваного чи обвинуваченого.

Ключові слова: кримінальне провадження, захисник, завдання суб'єкта кримінального провадження, завдання захисника

Zhovtan O. V. On the issue of the defense prosecutor's tasks in criminal proceedings

The article is devoted to the study of the tasks that the defense attorney implements. During the study, it was established that the tasks of the subject of criminal proceedings are a set of mandatory actions defined by criminal procedural legislation that must be carried out by the subject of criminal proceedings at a certain stage of a separate stage

of criminal proceedings, taking into account the criminal procedural powers or rights and obligations of the subject, in the context of the criminal procedural function that he implements to achieve the general tasks of criminal proceedings.

It was also determined that the separation of tasks allows us to more specifically determine the features of the subject's procedural activities, its place and role in criminal proceedings, as well as to highlight certain of its features. In the context of the tasks of a defense attorney as a subject of criminal proceedings, it is determined that they may be clearly defined or limited in the defense agreement, depending on the circumstances of the specific criminal proceedings in which the defense attorney may participate. In addition, in the case of the participation of several defense attorneys, their tasks may be distributed depending on the available experience, legal specialization or in order to optimize the work.

The article states that in criminal proceedings, the defense attorney, as a general rule, implements the following criminal procedural tasks: to familiarize and explain to the suspect or accused his procedural rights, freedoms, interests, obligations and possible liability; to form, familiarize and obtain the consent of the suspect or accused with the chosen method of defense; to promote compliance with the rights, freedoms and legitimate interests of the persons he defends; to arrive to participate in the performance of procedural actions with the participation of the suspect, accused; to clarify or facilitate the clarification of circumstances that mitigate the accusation; to clarify or assist in clarifying circumstances that refute suspicion or accusation; to clarify or assist in clarifying circumstances that exclude criminal liability of the suspect or accused.

Key words: *criminal proceedings, defense attorney, tasks of the subject of criminal proceedings, tasks of the defense attorney*

Вступ. Участь захисника у кримінальному провадженні є важливою, оскільки він реалізовує захист процесуальних прав особи, сприяє забезпеченню справедливого судового розгляду, запобігає можливим зловживанням сторони обвинувачення, безпосередньо сприяє реалізації права особи на захист. З огляду на що, в доктрині кримінального процесу тематика захисника є досить дослідженою. Тим не менш питання завдань, що реалізуються захисником у кримінальному провадженні не знайшли свого відображення у дослідженнях, незважаючи на ту роль, яку реалізовує захисник у кримінальному провадженні.

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення поняття завдання суб'єкта кримінального провадження, а також визначення тих завдань, що безпосередньо реалізує захисник у кримінальному провадженні.

Результати дослідження. В науковій літературі відсутні розгорнуті визначення завдань, що стоять перед окремими суб'єктами кримінального провадження, окрім окремих згадок в науковій літературі:

– «прокурори можуть продовжувати підтримання державного обвинувачення лише у разі спроб домогтися скасування виправдувальних вироків і прийняття інших процесуальних рішень, які погіршують становище обвинувачених і виправданих, тоді як в інших випадках завданням прокурора є не обвинувачення, а захист прав і свобод» [3, с. 213];

– «завдання контррозвідувальних, оперативно-розшукових і оборонних заходів» [6, с. 50];

– «перед судом апеляційної інстанції при перегляді ним судових рішень в порядку апеляційного провадження стоять такі завдання» [10, с. 225];

– «завдання, що стоять перед судом касаційної інстанції полягають у наступному» [10, с. 230].

Варто зазначити, що безпосередньо у КПК, також вказується на завдання окремих суб'єктів кримінального провадження, так у ч. 3 ст. 132 КПК зазначається, що

«не допускається застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якщо слідчий, дізнавач або прокурор не доведуть, що: в) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач або прокурор звертаються із клопотанням» [5]. Тобто, слідчий, дізнавач та прокурор в ході реалізації покладених на них кримінальних процесуальних повноважень виконують певні проміжні завдання.

З огляду на зазначене та для конкретизації діяльності захисника в кримінальному провадженні, нам необхідно визначитись із змістом категорії завдання суб'єкта кримінального провадження, а також із змістом кримінальних процесуальних завдань притаманних захиснику.

Так, з огляду на досліджені нами джерела, ми можемо визначити певні ознаки кримінальних процесуальних завдань, що можуть стояти перед суб'єктами кримінального провадження:

- мають бути в рамках завдання або завдань кримінального провадження, адже вони співвідносяться як загальне та ціле. При цьому декілька завдань суб'єктів кримінального провадження можуть відповідати одному завданню кримінального провадження, доповнюючи один одного та сприяючи всесторонності його виконання;

- є похідними від функції кримінального провадження. Завдання суб'єктів кримінального провадження конкретизують кримінальну процесуальну функцію суб'єкта кримінального провадження в залежності від стадії кримінального провадження, становища суб'єкта;

- мають реалізовуватись в рамках наявних кримінальних процесуальних повноважень або прав. Цікавим в контексті цього є статус захисника у кримінальному провадженні, оскільки окрім передбачених кримінальним процесуальним законодавством прав він з однієї сторони обмежується договором захисту, в якому можуть бути визначені завдання що поставлені перед захисником, з іншої – позицією свого клієнта, яка за певних обставин може виходити за межі договору захисту.

Зважаючи на виділені нами ознаки, на нашу думку, завдання суб'єкта кримінального провадження – це визначені кримінальним процесуальним законодавством коло обов'язкових дій, що мають здійснюватися суб'єктом кримінального провадження на певному етапі окремої стадії кримінального провадження, зважаючи на кримінальні процесуальні повноваження або права та обов'язки суб'єкта, в контексті кримінальної процесуальної функції, яку він реалізує для досягнення загальних завдань кримінального провадження.

Завдання суб'єкта кримінального провадження дозволяють більш конкретніше визначитись із особливостями діяльності суб'єкта, його місцем та роллю у кримінальному провадженні, а також виокремити певні його особливості. В контексті завдань захисника як суб'єкта кримінального провадження, варто зауважити, що вони можуть бути чітко визначеними чи обмеженими в договорі про захист, в залежності від обставин конкретного кримінального провадження, в якому захисник може брати участь. Крім того, у випадку участі декількох захисників їх завдання можуть бути розподілені в залежності від наявного досвіду, правової спеціалізації або ж з метою оптимізації роботи.

В науковій літературі є згадка про завдання захисника: «завдання захисника у кримінальному процесі одне – захист у суперечці з державою окремої особи – підозрюваного, обвинуваченого. Захист залишається функцією захисника навіть у випадках, коли він діє у кримінальному судочинстві за призначенням. Метою його діяльності є виключно приватний особистий інтерес підзахисного, характер і зміст якого, як і способи та засоби досягнення, визначають вони самі, без будь-якого зовнішнього втручання. Інакше кажучи, реалізація права підозрюваного, обвинуваченого на захист іде спільно з процесуальною діяльністю захисника [8, с. 73]. В даному визначенні завдання захисника є монолітним та в цілому співпадає з його функцією, що, на нашу думку, не відображає специфіку категорії завдання, оскільки завдання захисника відрізняється від його функції.

Також вказується на те, що завдання захисника в кримінальному провадженні в цілому пов'язане із його кримінальними процесуальними обов'язками: «мета захисту – це кінцевий результат у справі, який є найбільш сприятливий для підзахисного (стратегічна мета),

а його завдання впливають із обов'язку захисника, визначеного відповідно до ч. 1 ст. 47 КПК, а саме ними є забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають його кримінальну відповідальність» [2, с. 93–94].

В нашому визначенні завдань суб'єкта кримінального провадження ми вказували на їх зв'язок з процесуальними повноваженнями, правами та обов'язками відповідного суб'єкта. Так, характеризуючи загальні завдання (не обмежені договором про захист), які можуть стояти перед захисником у кримінальному провадженні ми будемо опиратись на ст. 47 КПК, в якій закріплено обов'язки захисника. Також будемо формувати загальну класифікацію процесуальних завдань захисника із вказівками або уточненнями окремих завдань в залежності від стадій кримінального провадження. Отже, захисник має наступні процесуальні завдання у кримінальному провадженні:

- *знайомити та роз'яснювати підозрюваному чи обвинуваченому його права, свободи, інтереси, обов'язки та можливу відповідальність.* Незважаючи на обов'язок працівників правоохоронних органів здійснювати відповідні дії, особа, яка є підозрюваним чи обвинуваченим знаходячись в вразливому емоційному стані, може некоректно зрозуміти права, свободи, інтереси, обов'язки та можливу відповідальність, які щодо неї передбачені або ж не зрозуміти особливості чи порядок їх практичної реалізації. Так, наприклад, право на захист є досить широким, і в залежності від обставин кримінального провадження та його етапів, може мати різні змістовні особливості. Вказане завдання ми виділяємо окремо, зважаючи на наявність впродовж тривалого часу вимоги законодавця щодо захисника, та загальну складність, важливість та специфічність наслідків, що свідчить про необхідність розуміння підозрюваного та обвинуваченого свого процесуального становища;

- *сформувати, ознайомити та отримати згоду підозрюваного чи обвинуваченого з обраним способом захисту.* Спосіб захисту формується на підставі стратегічного бачення захисника, зважаючи на його досвід та рівень знань, оцінки перспектив у кримінальному провадженні. Та представляє собою набір процесуальних дій (в залежності від обставин кримінального провадження) сторони захисту для доведення невинуватості, пом'якшення вини, виключення кримінальної відповідальності та дотримання або відновлення порушених прав, свобод та інтересів підозрюваного чи обвинуваченого.

- *сприяти дотриманню прав, свобод і законних інтересів осіб, яких він захищає.* Під час провадження процесуальних дій уповноважені особи зобов'язані діяти в межах і спосіб передбачений процесуальним законом, однак внаслідок певних обставин, вони можуть порушувати зазначене зобов'язання, що зазвичай тягне до порушення прав, свобод та законних інтересів підозрюваного чи обвинуваченого. Процесуальні порушення щодо підозрюваного чи обвинуваченого, у випадку їх виявлення та висвітлення, можуть тягнути застосування кримінальної процесуальної відповідальності відносно уповноважених осіб [7], що може відновити порушені права, свободи та законні інтереси у їх стан до порушення. Хоча на сьогоднішній день судова практика передбачає окремі порушення процесуального законодавства компетентними органами, які не тягнуть за собою застосування кримінальної процесуальної відповідальності. Реалізовувати відповідне завдання захисник може безпосередньо – особисто беручи участь в процесуальних діях або ж опосередковано – знайомитись з матеріалами кримінального провадження та подавати заяви чи клопотання;

- *прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого.* Вказане завдання покликане забезпечити захист підозрюваного чи обвинуваченого від можливих несприятливих обставин, які можуть з'явитись під час проведення процесуальної дії. У випадку неможливості взяти участь у визначений строк захисник зобов'язаний завчасно повідомити про неможливість та причини неприбуття слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд;

- *з'ясувати або сприяти з'ясуванню обставин, які пом'якшують обвинувачення.* Незалежно від обраного способу захисту, захисник має реалізовувати наявні засоби для покращення становища підозрюваного чи обвинуваченого. Серед таких засобів слід

вказати про обставини, що пом'якшують покарання, невичерпний перелік яких передбачений ст. 66 КК України. Необхідність встановлення вказаних обставин пов'язана із їх позитивним впливом для обвинуваченого на вид і розмір покарання за кримінальне правопорушення, а також можливістю призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, що регулюється ст. 69 КК України та передбачає, що «за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення [...] призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за це кримінальне правопорушення» [4]. Активна участь захисника у встановленні відповідних обставин пов'язана із можливістю надавати суду інформацію, про ті обставини, що пом'якшують покарання, які прямо не передбачені у ст. 66 КК України. Так, Л.І. Аркушею, В.К. Волошиною та В.В. Сидорчуком було досліджено обставини, що визнаються судом в якості пом'якшуючих покарання, та викладено в їх доробку, серед яких автори виділяють наступні: «скрутне матеріальне становище, що склалося в сім'ї обвинуваченого, участь обвинуваченого у відсічі збройної агресії російської федерації, надання грошової допомоги ЗСУ, ініціювання питання про перерахування суми застави на потреби ЗСУ, волонтерська допомога або волонтерська діяльність, ветеран війни або учасник бойових дій, молодий вік обвинуваченого (неповнолітня особа, відсутність життєвого досвіду), співпраця у викритті кримінального правопорушення, активне сприяння встановленню істини в суді, сумлінно дотримувався процесуальної поведінки, викрив іншого фігуранта вчинення злочину, правослухняна поведінка після вчинення кримінальних правопорушень, наявність на утриманні малолітніх дітей, наявність в обвинуваченого осіб, яким необхідний додатковий догляд, повнолітні діти, які навчаються й перебувають на утриманні обвинуваченого, дії обвинуваченого не спричинили тяжких наслідків (відсутність матеріальної шкоди від кримінального правопорушення, відсутність претензій зі сторони потерпілого, зокрема, морального чи матеріального характеру, потерпіла сторона відсутня, обвинувачений не судимий або наявна погашена судимість, позитивна характеристика з місця проживання, роботи, несення служби (інколи вказувалася задовільна характеристика або ж відсутність щодо обвинуваченого негативних характеристик даних), наявність хвороб або інвалідності, багаторічні глибокі релігійні переконання, вчинення злочину особою, що зростала в умовах домашнього насильства, представник потерпілого, потерпілий просить суд не карати суворо обвинуваченого, наявність постійної роботи» [1]. Про вказані нами обставини не просто потрібно вказати в суді, а викласти їх суду в процесуальному документі із додаванням підтверджуючих доказів, і обґрунтуванням того, що зазначені обставини знижують рівень суспільної небезпеки особи, що здебільшого у кримінальному провадженні коректно може зробити захисник;

– з'ясовувати або сприяти з'ясуванню обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення. Передбачає діяльність захисника із дослідження підозри або обвинувачення та подальшого ініціювання процесуальних дій або самостійної діяльності направленої на збирання відомостей, що свідчитимуть про необґрунтованість та спростовуватимуть обставини викладені в підозрі або обвинуваченні особи. Для цього законодавець передбачив можливість, наприклад, стороні захисту самостійно залучати експерта, в тому числі, і щодо обов'язкових випадків проведення експертизи у кримінальному провадженні, а також заявляти стороною захисту клопотання щодо проведення слідчої (розшукової) дії, що передбачено ч. 6 ст. 223 КПК. При цьому враховуючи такий елемент презумпції невинуватості як: «усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи» [5], захиснику достатньо спростувати ключові або окремі обставини, які вказані у підозрі або обвинуваченні та без яких неможливо буде застосувати стандарт доказування поза розумним сумнівом.

Цікавим є зміст діяльності захисника щодо спростування підозри про що зазначається в літературі: «зміст поняття спростування підозри як одна з форм реалізації функції захисту

в кримінальному провадженні, полягає у здійсненні захисником передбачених законом процесуальних заходів, які спрямовані на повне або часткове заперечення висунутої стороною обвинувачення підозри, яка формалізована у повідомленні про підозру у вигляді припущення про вчинення кримінального правопорушення певною особою шляхом наведення доводів аргументів необґрунтованості такого припущення» [9, с. 431];

– з'ясування або сприяння у з'ясуванні обставин, які виключають кримінальну відповідальність підозрюваного чи обвинуваченого. На відміну від попереднього завдання захисник має з'ясовувати або ж встановлювати не ті обставини, які вказані у підозрі або обвинуваченні, а ті фактичні обставини, які є підставою для виключення кримінальної відповідальності. До таких обставин законодавець відносить: обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння; обставини, що дають підстави звільнити особу від кримінальної відповідальності; обставини, що є підставою для закриття кримінального провадження. Так, наприклад, до обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, кримінальне законодавство відносить наступні: необхідна оборона, уявна оборона, затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, крайня необхідність, фізичний або психологічний примус, виконання наказу або розпорядження, діяння пов'язане з ризиком, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Що ж стосується підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності, то чинне кримінальне законодавство встановлює наступний перелік обставин, які є підставою для звільнення: наявність дійового каюття, примирення винного з потерпілим, передача особи на поруки, зміна обстановки, закінчення строків давності.

Зазначене завдання передбачається для захисника, оскільки пересічний підозрюваний та обвинувачений не знайомі ні з відповідними інститутами, що виключають кримінальну відповідальність, ні з переліком підстав, які в них наявні. Також для кожної з підстав наявний перелік матеріальних та процесуальних умов про які захисник на відміну від осіб, яких він захищає краще обізнаний.

Виділені нами процесуальні завдання захисника відображають загальні напрями його діяльності, вони не є вичерпними та можуть видозмінюватись, в залежності від змін в нормативному регулюванні процесуальних прав та обов'язків захисника або ж від змісту договору між захисником і його клієнтом.

Висновки. Отже, завдання суб'єкта кримінального провадження – це визначені кримінальним процесуальним законодавством коло обов'язкових дій, що мають здійснюватися суб'єктом кримінального провадження на певному етапі окремої стадії кримінального провадження, зважаючи на кримінальні процесуальні повноваження або права та обов'язки суб'єкта, в контексті кримінальної процесуальної функції, яку він реалізує для досягнення загальних завдань кримінального провадження.

Вони дозволяють більш конкретніше визначитись із особливостями діяльності суб'єкта, його місцем та роллю у кримінальному провадженні, а також виокремити певні його особливості. В контексті завдань захисника як суб'єкта кримінального провадження, варто зауважити, що вони можуть бути чітко визначеними чи обмеженими в договорі про захист, в залежності від обставин конкретного кримінального провадження, в якому захисник може брати участь. Крім того, у випадку участі декількох захисників їх завдання можуть бути розподілені в залежності від наявного досвіду, правової спеціалізації або ж з метою оптимізації роботи.

В кримінальному провадженні захисник, за загальним правилом реалізує наступні кримінальні процесуальні завдання: знайомити та роз'яснювати підозрюваному чи обвинуваченому його права, свободи, інтереси, обов'язки та можливу відповідальність; сформулювати, ознайомити та отримати згоду підозрюваного чи обвинуваченого з обраним способом захисту; сприяти дотриманню прав, свобод і законних інтересів осіб, яких він захищає; прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого;

з'ясовувати або сприяти з'ясуванню обставин, які пом'якшують обвинувачення; з'ясовувати або сприяти з'ясуванню обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення; з'ясування або сприяння у з'ясуванні обставин, які виключають кримінальну відповідальність підозрюваного чи обвинуваченого.

Список використаних джерел:

1. Аркуша Л.І., Волошина В.К., Сидорчук В.В. До питання розсуду судді під час притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності. *Нове українське право*. 2024. Вип. 1. С. 99–104. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.1.12>
2. Балацька О.Р. Участь захисника в реалізації засади забезпечення права на захист: правові та організаційні аспекти : дис. ... д-ра філософії. Київ, 2018. 254 с.
3. Долежан В. В. Завдання і порядок участі прокурора в перегляді судових рішень у кримінальних справах. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.). Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 212–214.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2000 року, № 2341ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234114#n89>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651VІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465117#Text>
6. Новожилов В. Захист від кримінальних правопорушень як завдання кримінального провадження. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*, 2022, № 8. С. 42–53. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2021.8.42-53>
7. Сидорчук В.В. Кримінально-процесуальна відповідальність: поняття, ознаки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. № 6. Том 32 (71). С. 107–111. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/6_2021/19.pdf
8. Скрябін О.М. Захисник в кримінальному процесі: нормативно-правове дослідження : дис. ... д-ра юр. наук. Запоріжжя, 2017. 455 с.
9. Стоянов К. С. Участь захисника у спростуванні підозри на стадії досудового розслідування. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. № 29. С. 425–432. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2023/29/51.pdf>
10. Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Савицький Д.О., Хабло О.Ю. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навчальний посібник. 2012 Київ, Видавець. 275 с. URL: https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/kkp/kpr_pitan_vidp.pdf

